

Кристина И. СТЕВАНОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 13. 10. 2023.
Прихваћен: 29. 2. 2024.

САТИРИЧНИ ПОТЕНЦИЈАЛ У КРАТКОЈ ПРОЗИ ДРАГЕ ГАВРИЛОВИЋ

У раду се разматрају приповетке народне учитељице и књижевнице Драге Гавриловић које поседују сатирични и хумористички потенцијал: „Недеља пред избор кметова у селу” (1884), „Бабадевојка” (1887), „Сан” (1889) и „За што грех напредује” (1892). У поменутиим приповеткама Драга Гавриловић проблематизује политичку, социјалну и културну стварност о којој приповеда. Сатирична оштрица усмерена је ка феноменима који према ауторкином мишљењу заустављају напредак српског народа: недостатак критичког мишљења, неодговарајући однос према образовању и васпитању, и особито, тежак положај првих српских интелектуалки. Анализом сатиричног дискурса која се заснива на методолошким премисама наратологије и родних студија, утврђује се допринос Драге Гавриловић у процесу развоја сатире у српској књижевности.

Кључне речи: Д. Гавриловић, учитељица-књижевница, културне прилике, наративне стратегије, родна перспектива, сатира.

Стваралаштво прве српске романсијерке Драге Гавриловић (1854–1917) било је непознато српској културној јавности све до 1990. године када су захваљујући прегалаштву В. Миланкова објављена њена *Сабрана дела* у две књиге у издању Књижевне заједнице Кикинде.¹ У првој књизи налазе се две песме и четрнаест приповедака, док је друга књига разноврснија у жанровском погледу. У другој књизи штампан је њен једини роман, пет приповедака, четири есеја и један превод са немачког језика.² Следећи веома важан подухват у правцу откривања Драгиног рада широј читалачкој публици представља издање *Изабране прозе* Драге Гавриловић које је 2007. године

* kristina.stevanovic@ff.uns.ac.rs

¹ Треба напоменути да је новинар Милорад Антонић објавио делове *Девојачког романа* Драге Гавриловић у лето 1985. године у *Практичној жени* која је у то време у Југославији била веома тиражни недељник за жене.

² Када су у питању жанровске карактеристике Драгине прозе, можда је најпрецизније одреднице дала Магдалена Кох у тексту „Есеји и приповетке Драге Гавриловић” (Кох 2013: 52, 53).

приредила Ј. Ахметагић. Наредни корак у изучавању ове књижевнице која представља значајну фигуру у културној историји Србије (Слапшак 2013: 159), направила је 2013. године С. Томић када је у Српској Црњи организовала научни скуп о животу и раду Драге Гавриловић.³

Како је већ одавно речено, дискурс је моћ коју треба задобити (Фуко 2007: 11). У времену у коме је живела Драга Гавриловић, освајање књижевног дискурса од стране интелектуалки било је веома мукотрпно. Како бисмо разумели поетичка настојања Драге Гавриловић, односно сатирички дискурс њене прозе, укратко ћемо реконструисати тадашњи друштвено-политички и културни контекст. Будући рођена у Српској Црњи, Драга је припадала српској заједници која је била део Хабсбуршке монархије. Познавање језика и могућност школовања у европским центрима утицали су на чињеницу да су се идеје о еманципацији жена веома брзо шириле у свим војвођанским етничким заједницама, па тако и у српској (Стојаковић 2013: 57). Дакле, у оквиру те заједнице су се крајем 19. века врло интензивно разматрала питања еманципације жена (И. Петровић 2003: 169; Нинковић, Васин 2021: 487, Миланков 2013: 143). Школовање женске деце је заправо значило квалификацију жена за нова занимања, њихову економску самосталност и интелектуални потенцијал да се утиче на креирање јавног живота.

Драга није припадала економској елити јер је њен отац Милан Гавриловић, некада угледни трговац, банкротирао, а 1888. године судском пресудом му је изречена мера, тј. кажњен је губитком активног и пасивног права гласа (Миланков 2013: 148). Драга је основну школу (четири разреда) завршила у Новом Саду, а учитељску школу, чувену Препарандију завршава у Сомбору 1878. године. Исте године месни црквено-школски одбор је прима у службу, и Драга постаје учитељица у женској школи. Овај посао ће обављати до краја свога живота⁴ и то у очевој кући у Српској Црњи од које је направила школску установу. Но, Драгино здравље је било озбиљно нарушено, тако да је њезин живот био непрекидна борба са школским властима које јој закидају право плату за дане проведене на боловању, средства за набавку стручне литературе... О свим невољама са којима су се бориле прве српске учитељице и интелектуалке Драга је проговорила кроз своје јунакиње, врло често у сатиричном тону.

Већ од првих прозних текстова из 1884. године, тј. од објављивања дуже приповетке „Из учитељичког живота”, Драга Гавриловић на књижевну сцену поставља јунакиње које се који се боре за еманципацију друштва. Савремене теоретичарке упозоравају на чињеницу да је активистичка делатност била део њеног књижевног рада (Милинковић 2013: 91, 92). Јунакиње Драгине прозе су представнице првог нараштаја систематски образованих жена, те се итекако занимају за актуелни друштвени контекст и за положај женске популације у његовим оквирима. Будући интелектуалке, оне промишљају

³ Као резултат ове конференције која је одржана у Драгином родном месту, објављен је зборник радова под називом *Валоризација разлика*.

⁴ О Драгиној пожртвованости и професионалној етици сведоче сачуване изјаве њених ученица (Попов 2013: 151).

политичке, образовне и културне (не)прилике свога времена (Мирков 1999: 139; Гароња-Радованац 2010: 49; Томић 2008: 177; Томић 2014: 21). У целокупном опусу Драге Гавриловић појављују се јунакиње које воде дуге интелектуалне разговоре; веома често, оне су фокализатори па се из њихове перспективе (спољашње и унутрашње) обликује наративни свет (Женет 1995: 85). Такође, ауторку особито занима репрезентација (не)образоване жене у домаћој и иностраној литератури. У томе тренуку, то је била ауторска смелост и важна појава у српској књижевности. Њена проза је понудила нове културолошке моделе мишљења, заговарајући промене у друштву које су на путу ка напретку биле нужне, при чему се у први план истиче неопходност образовања које подстиче критичко мишљење, независност жена која би их ослободила брачне принуде, солидарност између полова али и између жена...

Уочене поетичке новине које Гавриловићева уводи у корпус дела реалистичког проседеа изазвале су пажњу у савременој науци о књижевности. У том смислу, од деведесетих година 20. столећа на овамо, појавио се значајан број студија које се баве стваралаштвом Драге Гавриловић. О Драгиној прози писале су теоретичарке и историчарке књижевности различитих генерација: Н. Мирков, С. Гароња Радованац, С. Томић, Ј. Ахметагић, Ж. Свирчев, С. Бараћ, Ј. Милинковић... Драгино стваралаштво се у поменутим радовима изучавало из различитих перспектива: културно-историјске, књижевно-историјске, теорије рецепције, родне, феминистичке, наратолошке... Већина студија има ревизионистички а понека и полемички карактер у циљу настојања да Драгин опус постане део културне историје српског народа и академске норме. О књижевним полемикама⁵ које су се водиле у вези са методолошким пропустима у изучавању опуса Драге Гавриловић нећемо говорити овом приликом јер је наш став изражен одабиром теме за овај скуп, те аргументован у радовима који су досада објављени (Стевановић 2013: 81).

Када је у питању допринос књижевница традицији сатире у српској књижевности, невоља са *задобивањем дискурса* добија на снази. Као што смо већ показали, интелектуалке су се врло тешко избориле за свој глас у културном и књижевном животу. Иако веома активне и доследне, „мислеће женскиње”⁶ нису остале упамћене као сатиричарке, што не значи да се критиком и сатиром нису бавиле. У Драгином случају, мислимо да је непажљиво читање од стране истраживача довело до занемаривања присуства сатире у њеном стваралаштву.⁷ Драгина проза обилује сатиром иако је она неуједначено присутна у њеном делу и испољава се у различитим наративним облицима.

⁵ Искрпну и аргументовану анализу рецепције дела Д. Гавриловић даје Светлана Томић у својим студијама и монографији *Реализам и стварност: нова тумачења прозе српског реализма из родне перспективе*.

⁶ Својим књижевним радом Драга Гавриловић је формирала нову социјалну категорију коју је назвала „мислећа женскиња” – фигуру интелектуалки, књижевница, које су за тадашње патријархално друштво биле неприхватљиве форме женског идентитета. Са друге стране, Д. Гавриловић није прихватала за њу ограничавајуће и поједностављене литерарне редукције женског идентитета у култури која је жену третирала само као мајку и супругу, дужну да се жртвује (Угреновић 2013: 630)

⁷ Уп. Душан Иванић, *Забавно-научна периодика српског реализма: Јавор и Стражилово*, Нови Сад, 1988. (Иванић 1988: 240).

У Драгином централном делу *Девојачком роману* (1889) и дужој приповеци „Из учитељичког живота” (1884) има пасажа који су сатирични и појављују се најчешће у виду сатиричних ауторских коментара. У поменутим делима посебно се наглашава потреба за преиспитивањем ауторитета и легитимитета доминантног дискурса, затим пожељних образаца мишљења и понашања, као и модела социјалних односа.

У том смислу, могли бисмо закључити да је објекат сатире у прози Драге Гавриловић у највећем броју случајева породична и образовна политика у српском друштву. Међутим, Драгина сатира има шири опсег. С. Томић предлаже да се због „одличног описивања друштвених проблема, али и жанровских новина” у програме високошколских установа уврсте приче-есеји Драге Гавриловић, као и њене сатире, чиме би се препознао и признао њезин допринос развоју сатире у српској књижевности (Томић 2019: 195). Треба истаћи да је готово непозната чињеница да је Драга Гавриловић неколико година пре Радоја Домановића објавила сатиру. Њена сатира „Зашто грех напредује” објављена је 1892. године у кикиндском листу *Садашњост* (Миланков: 1989, 123), док је за Домановића познато да је сатире почео да објављује од 1898. до 1902. године (Иванић 1996: 97), тј. између 1898. и 1903. (Деретић 2004: 863), или од 1899. до 1905. године (Живковић 1982: 292).⁸

У приповеткама „Недеља пред избор кметова на селу” (1884), „Сан” (1889), „Баба девојка” (1887), као и у тексту „Зашто грех напредује” (1892) сатирични дискурс представља поетичко исходиште текста. Један од основних циљева анализе сваког дискурса па тако и књижевно-сатиричног јесте идентификовање начина на које се стварност конструише посредством дискурса (тј. кроз праксу писања и говорења о њој). Зато смо наратолошком анализом идентификовали стратегије којима се ауторка служи у обликовању сатиричног дискурса. Истовремено смо непрекидно имали у виду културну политику тога периода која је условљавала позицију и рад ауторке/сатиричарке. У том смислу, анализирали смо књижевну продукцију која се тада тицала периодике, односно уређивачке политике часописа у којима је Драга Гавриловић имала прилику да штампа своје текстове.

Драга Гавриловић је несумњиво имала подршку Ј.Ј. Змаја⁹ и И. Огњановића Абуказема са којима је сарађивала (Божиновић 1996: 46; Томић 2014: 39;). Овај податак је био подстицајан за нашу тему јер су обојица били изузетни сатиричари, те су поседовали потенцијал да препознају и вреднују Драгин критички и сатирички дух. То је такође био један од сигнала да треба обратити пажњу на сатирички дискурс у Драгином опусу.

⁸ Видети детаљније у књизи *Реализам и стварност : нова тумачења прозе српског реализма из родне перспективе* (Томић 2014: 47).

⁹ У *Јавору – листу за забаву, поуку и књижевност* који је био у власништву Ј.Ј. Змаја а који је преко двадесет година уређивао Илија Огњановић док је први издавач био Коста Трифковић, Драга Гавриловић објављује *Девојачки роман* 1889. године, од 17. до 34. броја. Лист је први пут изашао 1874. и без обзира на трочлану структуру назначену у самом имену, лист има првенствено књижевно обележје. На самом почетку, лист је био врло повезан са Милетићевом *Заставом*, иако политички неутралан у програмском смислу (због врло строгог Закона о штампи који је забрањивао било коју врсту политичких порука које би се косиле са законима Монархије).

„Недеља пред избор кметова на селу” (1884)

Приповетка има епистоларну форму; у питању је писмо које нараторка, девојка која живи у селу, намењује својој пријатељици Илони са којом је друговала у заводу/интернату током њиховог школовања. То је извештај у коме приповедачица бележи оно што је чула и видела у својој шетњи по селу, недељу дана пре избора сеоских кметова. Прилика за постизање сатиричног ефекта је у томе што је пријатељица којој је писмо намењено из другачије, велеградске средине па јој се све мора потанко објаснити. Извештајем доминира ведри, шаљив тон; позиција сатиричарке је маскирана јер она пише писмо како би испунила пријатељичину жељу. Бира да опише недељу, те се очекује да на тај дан религиозни и правоверни Срби славе Бога у цркви или у својим домовима са породицом.

Идеал је постављен, али оно што ће бити приказано неће му баш наликовати. Црква, иако мала, готово је празна (Гавриловић 2007: 287), а баке које присуствују служби коментаришу политичка дешавања, односно „партајску” борбу која се води у селу (Гавриловић 2007: 288, 291). У овом делу приче нараторка као камером приказује дијалог који се води у цркви док се она не оглашава и не коментарише, приказани свет делује веома аутентично (Штанцл 1987: 75). Комични ефекат се постиже дијалекатским говором и инфантилном перспективом старих жена које нису или никада нису биле политички субјекти.

Нараторкин „рефлектор” се затим помера из цркве ка порти у којој седе снаше и причају о својој деци. У њиховом разговору тематизује се неповерење у образовни систем који оне поистовећују са учитељицама. Разговор младих жена кулминира у омаловажавању учитељица, њиховог знања и метода којима се користе у настави (Гавриловић 2007: 293, 294). И овде се разговор завршава „диваном” о „партајама”. Следеће место на које нараторка води своју пријатељицу је школа; чак и у учионици влада раздор међу децом због партаја. Шетња се наставља, те као узгред сазнајемо да је биртија „посећенија но црква” (Гавриловић 2007: 300). Следећа станица је кућа у којој се прославља крсна слава. Приповедачица у реалистичком маниру описује изглед куће који говори о карактеру њених укућана. Нараторка користи прилику да на основу виђеног и описаног изрекне критику менталитета свога народа. Она указује на каћиперство, недостатак негованог укуса, на малограђански однос према уметности и хигијени. У кући, за славском трпезом, води се разговор у коме се посредно говори о подмићивању сељана пред изборе. На крају нараторкине „шетње” по селу присуствујемо разговору варошанина који је дошао у село да „купује гласове” за своју партију и сиромашног сељака. „Скривена” у мраку нараторка прислушкује њихов разговор. Сиромашни сељанин се опире, не жели да гласа јер не увиђа промену до које би довела његова политичка активност. Иако формално и политички необразован, он схвата да варошанин/странац нема добре намере (Гавриловић 2007: 318).

Одабир места које нараторка посећује није случајан. Сиже је конструиран у циљу појачавања сатиричне снаге, тако да имамо двоструку градацију у творби сатиричног дискурса. Читаоцу је предочена прича о незаконним радњама (подмићивање, корупција, опортунизам, трговина утицајем) најпре кроз *посредоване* информације које износе субјекти који *немају* политичку моћ (старе жене, деца, младе жене – „снаше”). На крају, опет у персоналној приповедачкој ситуацији, без посредника, сведочимо незаконитом чину у коме учествују субјекти/актери политичког живота. Дакле, имамо градацију у смислу одговорности учесника у политичком животу (од посматрача до учесника) и градацију у смислу аутентичности која се постиже наративним модусом. На тај начин ауторка постиже жељену динамику сатиричног ефекта, при чему су сви слојеви друштва изложени критици и сатири. Врло је јасно да су приповедне стратегије (одабир приповедне инстанце, приповедачке ситуације, однос фабуле и сижеа, композиција текста...) у функцији постизања сатиричке интенције. Врло јасно се уочава и сатирична персуазивност која тежи да у читаоцу подстакне критичко виђење стварности посредством модела који је обликован у тексту.

„Бабадевојка” (1887)

У овој приповеци нараторка/јунакиња, образована млада жена упознаје Стану Истинићеву, старицу чији живот заправо представља критику друштва. Између девојке и старице се развија пријатељство и госпођа Стана поверава новостеченој пријатељици свој дневник или неку врсту биографије под називом *Зашто сам остала неудата*. Тој примопредаји су претходила два сусрета у коме су се „препознале” две душе, те је Стана, будући стара и сама, поверила књижицу девојци. Из Станиног записа који је жанровски врло занимљив и хетероген (у њему има и њених стихова и поетичких анализа прочитаних књига), сазнајемо све о њеном животу, одлукама и животним начелима. Та сазнања се подударају са утисцима које смо могли стећи из других разговора који су претходили књизи. Госпођа Стана је читавог живота била одговорна и критична у односу на своје поступке. Она остаје неудата јер између љубави и одговорности, бира ово друго. У патријархалној бинарној матрици овакав одабир се очекује од мушкарца коме су иманентне рационалне врлине. Иако стари неудата и сама, она је достојанствена и то је чини егзотичном, туђом и зазорном, те је заједница одбацује. Нараторка заправо уступа реч старој жени, тако да из њене перспективе сагледавамо све мане савременог друштва (навике које су невешто накалемљене, тј. некритички преузете из других култура; ритуале који су извештачени; популаризација литературе која човека удаљава од природног...). Старица има у себи нешто од оног што Фридрих Шилер назива *наивно мишљење*, што је у стању да гане (Шилер 2007: 208). У личности старице се огледа тријумф природе над вештином, тј. истином о претварању при чему старка има свест о томе. Пружајући прилику старици да анализира туђе и своје поступке, као и неписане

законе друштва, ауторка постиже циљ: ми смо сетни јер жалимо што нисмо слични њој – бабадевојци Станки. Ми (нараторка и читаоци) схватамо да смо изгубили ту врсту наивности у којој природа као морална величина побеђује извештачено (Шилер 2007: 209).

Старица својим „чудним” начином живота изазива у нараторки и читаоцу неку врсту веселог подсмеха али и страхопоштовање. Старичино понашање је чудно из перспективе заједнице која није у стању да прихвати особу која је ведра и достојанствена без обзира на егзистенцијалне тешкоће неудате жене. У патријархалном друштву неудате жене су невидљиве или маргинализоване јер у том систему жена је релационо одређена у односу на оца, мужа или мужевљевој породици. Дакле, жена постоји само ако је нечија – женски идентитет се поима искључиво у односима према мушком члану породице или групе (Захаријевић 2010: 62). Стога не чуди што девојка једва проналази Станину адресу јер нико заправо не зна где она живи. И када је пронађе, локација на којој живи Стана указује на њен маргинални статус у друштву: она живи у „железничкој улици”, на самом крају села, у сутерену. Старица врло добро „разуме” свој уседелачки статус и свесна је друштвених консеквенци тога положаја који је заправо искључује из друштвене заједнице (Гавриловић 1990: 148). Она је врло често иронична и подсмешљива јер не дели вредносну перспективу колектива. Кључно се истиче управо тематизација специфичног искуства интелектуалки у заједници која одобрава и подстиче образовање жена али под одређеним условима. Заправо, у питању је неговање послушности грађана и грађанки, као у дистопијској приповеци Светолика Ранковића „У XXI веку” (Ранковић 1961: 21). Изузетна индивидуалност госпођа Стане, која подразумева критичко мишљење и морални интегритет не одговара друштву које је предмет сатире у овој приповеци.

„Сан” (1889)

Као у поменутој Ранковићевој причи, тако и у приповеци „Сан” наилазимо на приповедача/јунака који ће у унутрашњој причи говорити о своме сну. Међутим, Драгина приповетка има сложенију структуру у којој, према Женетовој номенклатури можемо уочити три наративна нивоа (Римон Кенан 2007: 116). Први/екстрадијегетички ниво је оквирна прича у којој скромни књижевник пише своме пријатељу/пријатељици писмо и најављује да ће испричати свој сан. Други наративни ниво, дијегетички или ниво самих догађаја је сан. У овој унутрашњој/другостепеној причи приповедач је постао славан и веома богат, те је решио да отпутује у Америку. У Америци доспева на књижевни скуп, те из перспективе странца коментарише оно што види и чује током конференције. Приповедач упоређује тамошње економске, културне и књижевне прилике са приликама у домовини, чуди се, те се на тај начин ствара прилика за хумор и сатиру. Укратко, његово чуђење се понајвише односи на равноправност полова и изједначеност хонорара између мушких

и женских представника књижевног заната у Америци (Гавриловић 2007: 351–352). Трећи наративни ниво приповедања је прича истакнуте књижевнице коју приповедач среће на скупу. Испоставља се да је њена прича коју представља као анегдоту из прошлости, у ствари фикција, односно књижевна грађа за будућу хумореску. Прича младе књижевнице заузима примат у тексту, те претходно уочена сатирична пројекција губи на интензитету. Чини се да је оваквом конструкцијом сижеа Драга Гавриловић намеравала да истакне наративну вештину јунакиње јер учесници скупа заправо до самог краја не схватају да је у питању литерарна грађа а не „стварни” догађај (Гавриловић 2007: 370).

„За што грех напредује?” (1892)

Последњи текст о коме ће бити речи овом приликом већ је препознат као сатира од стране истраживача (Томић 2014: 24, 25, 152). Као и у претходно анализираној приповеци, и овде наилазимо на јунака који уснио сан. Но, овај јунак је званичник у суду, уредник новина који о себи има врло високо мишљење, а људи су га *звали* књижевником, како сазнајемо од приповедача (Гавриловић 1990: 42). У сну се „праведник” нашао на небу пред самим Створитељем. То је изванредна прилика да тај праведни човек постави Богу питање „За што грех напредује?”. Како би човеку обезбедио најбољи одговор на његово питање, Бог позива светог Петра који води књижевника у пакао. На самом почетку пута, у непосредној близини Бога, наилазе на једну душу. Књижевник је загледа, процењује јој пол – очигледно је то сазнање њему веома важно. Свети Петар му тада одговара да на небу нема разликовања према полу, те да су све душе равноправне (Гавриловић 1990: 43). Унезверени књижевник тада открива своју муку:

Наопако, мисли он. На небу влада еманципација женскиња! Зато код нас ничу књижевнице као печурке... Не мож од њих више ни живети... Пре лепо ми мупки кад распише које уредништво или други ко награду за изворну приповетку, зграбимо Тургејева или ког другог омиљеног писца, прерадимо га или преведемо, потпишемо своје име или знак, па слава и награда не фали... А сад брате, немож ни то... Одмах се тај женски измет смеши. Изгледа ти, као да хоће да ти довикне: знам и тебе, и твој маневар, као стару крајцару (Гавриловић 1990: 43).

Комична реакција неталентованог књижевника открива доминантни модел мишљења који појаву жена-писаца сматра штетном по српско друштво (Вучетић 2008:139). Јунак врло невешто прикрива страх од интелектуалки које су довољно образоване и храбре да разоткрију псеудоинтелектуализам својих колега по перу (Томић 2014: 25).

У наставку путовања Светитељ и књижевник разговарају са многим грешним душама, те шетња по паклу прераста у сатиру чије су мете неслога, лажни патриотизам, лажна посвећеност Богу, помодарство, алкохолизам, коцкарске страсти... Порузи су изложени готово сви друштвени сталежи од свештеника, учитеља, адвоката до занатлија, при чему најтежи грех испо-

ведају носиоци моћи: црквене старешине, школски управници, адвокати. Жртве њихове опресије су лаковерни и необразовани сељани и сеоске учитељице.

Као и у осталим приповеткама које су биле предмет наше анализе, и овде уочавамо да обликовањем сатиричног дискурса ауторка настоји да учини видљивим механизме којима се поредак моћи и њему припадајући дискриминаторски обрасци друштвених односа успостављају и манифестују, као и чијим интересима служе (Жиро 1996). У том смислу, критика Драге Гавриловић је усмерена ка свим пољима друштвене стварности, брака, породице, културне и образовне политике, односно, ка онима који заустављају напредак друштва својим чињењем, али и ка оним појединцима који својом духовном лењошћу доприносе истом „неславном” циљу.

ЛИТЕРАТУРА

- Божиновић 1996: Н. Воџиновић, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Београд: Деветдесетчетврта, *Žене у црном*.
- Вучетић 2008: Р. Вучетић, *Prestonica nezavisne Srbije (1878–1918)*, Београд: Креативни центар.
- Гавриловић 1990: Д. Гавриловић, *Сабрана дела, прва књига*. Кикинда: Књижевна заједница Кикинде.
- Гавриловић 1990: Д. Гавриловић, *Сабрана дела, друга књига*. Кикинда: Књижевна заједница Кикинде.
- Гавриловић 2007: Д. Гавриловић, *Изабрана проза*, Београд: Мултинационални фонд културе, КОНРАС, Седма сила.
- Гароња Радованац 2010: С. Гароња Радованац, *Жена у српској књижевности*, Нови Сад: Дневник.
- Женет 1995: *Ž. Ženet*, „Perspektiva i fokalizacije”, *Reč: časopis za književnost i kulturu*, br. 8, april 1995, 83–87.
- Жиро 1996: Н.А. Giroux, *Counternarratives: cultural studies and critical pedagogies in postmodern spaces*. New York: Routledge.
- Иванић 1988: Д. Иванић, *Забавно-научна периодика српског реализма: Јавор и Стражилово*, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност.
- Кох 2013: М. Кох, „Пројекат: еманципација. Драга Гавриловић и српски феминистички есеј”, у: *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854–1917)*, ур. С. Томић. Београд: КИЗ Алтера-Мултинационални фонд културе, 43–56.
- Миланков 1990: В. Миланков, „Драга Гавриловић”, *Драга Гавриловић Сабрана дела*, Песме, Приповетке. Прва књига. Уредио Владимир Миланков. Кикинда: Књижевна заједница Кикинде, 7–12.
- Миланков 2013: „Ка првој српској романијерки”, у: *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854–1917)*, ур. С. Томић. Београд: КИЗ Алтера-Мултинационални фонд културе, 141–149.

- Милинковић 2013: Ј. Милинковић, „Девојачки роман као Билдунгсроман”. *Књижевна историја*, бр. 149, 75–94.
- Мирков 1999: Н. Мирков, „Драга Гавриловић”, *ПроФемина*, часопис за женску књижевност и културу, број 17–20, пролеће/зима, стр. 137–141.
- Нинковић, Васин 2021: Н. Нинковић, Г. Васин, „Српско школство у Хабсбуршкој монархији од Велике сеобе до реформе Марије Терезије (1690–1774)”. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, ур. Јован Делић. Нови Сад: Матица српска, 477–492.
- Попов 2013: Љ. Попов, „У спомен Драги Гавриловић”, *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854–1917)*, ур. С. Томић. Београд: КИЗ Алтера-Мултинационални фонд културе, 150–152.
- Ранковић 1961: С. Ранковић, *Горски цар, Приповетке*, Нови Сад, Београд: Матица српска, СКЗ.
- Римон Кенан 2007: Š. Rimon Kenan, *Narativna proza*. Prev. Aleksandar Stević, Београд: Narodna knjiga, Alfa.
- Стевановић 2013: К. Стевановић, „Статус и (не)могућности приповедача и наратора у прози Драге Гавриловић – наратологија у служби женске солидарности”, *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854–1917)*, ур. С. Томић. Београд: КИЗ Алтера-Мултинационални фонд културе, 75–84.
- Стојаковић 2013: Г. Стојаковић, „Драга Гавриловић: Прилог за историју стварања нових родних улога у српском друштву 19. века”, у: *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854–1917)*, ур. С. Томић. Београд: КИЗ Алтера-Мултинационални фонд културе, 56–75.
- Томић 2014: С. Томић, *Реализам и стварност: нова тумачења прозе српског реализма из родне перспективе*, Београд: Алфа универзитет.
- Томић 2019: S. Tomić, „Studije srpske književnosti: mit o urođnjavanju višeg obrazovanja”, *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju*, Novi Sad: Akademska knjiga, 189–206.
- Угреновић 2013: А. Угреновић, „Девојачки роман Драгиње Драге Гавриловић у светлу феминистичких назора Николаја Г. Чернишевског”, у: *Хуманизација универзитета*, ур. Б. Димитријевић, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 625–636.
- Фуко 2007: М. Фуко, *Poredak diskursa*, prev. Dejan Aničić, Loznica: Karpos.
- Шилер 2007: F. Šiler, *O lepom*, prev. Strahinja Kostić, Novi Beograd: Book&Marso.

Kristina I. Stevanović

SATIRICAL POTENTIAL IN DRAGA GAVRILOVIĆ'S
SHORT PROSE

(Summary)

The paper discusses the satirical potential of selected stories by the first Serbian novelist Draga Gavrilović. The object of the satirical discourse of the prose is the political, social and cultural state in Vojvodina in the 19th century. While analysing the dominant narrative strategies represented in the novels, the satirical intention and persuasiveness are noticeable, encouraging a reader to form a critical view on reality. In that regard, the prose of Draga Gavrilovic occupies a distinct position in the historical development of satire within Serbian literature.

Keywords: Draga Gavrilović, satirical potential, narrative strategies, Serbian literature.